

BO‘LAJAK GEOGRAFIYA FANI O‘QITUVCHILARINING DIDAKTIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING USLUBIY YONDASHUVLARI VA TAMOYILLARI

Sangirova Mahfuza Hasanovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası

Annotatsiya

Ushbu maqolada biz bo‘lajak geografiya fani o‘qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish zarurligini aniqladik va uni meta-predmet komponentlari, shu jumladan shaxsiy-faoliyatli, motivasion-qadriyatli, loyihalash (proekttsion), texnologik komponentlar, shu jumladan vatanparvarlik, geografik savodxonlik, tanqidiy fikrlash, mustahkam fuqarolik pozisiya, tabiiy-madaniy savodxonlik kabi komponentlar va boshqa yondashuvlar asosida ko‘rib chiqishni taklif qildik.

Kalit so‘zlar: didaktika, komponent, metodologiya, pedagogik madaniyat, refleksiya, interaktiv ta‘lim, postulatlar, ta‘limni konsyruktivligi, motivatsiya, vositaviylik.

Абстрактный:

В данной статье мы определили необходимость развития дидактической культуры будущего учителя географии и разделили ее на метапредметные компоненты, в том числе личностно-деятельный, мотивационно-ценностный, проектный (проекционный), технологический компоненты, в том числе патриотизм, географическую грамотность. Критическое мышление мы предложили рассматривать на основе таких составляющих, как сильная гражданская позиция, естественно-культурная грамотность и другие подходы.

Ключевые слова: дидактика, компонент, методика, педагогическая культура, рефлексия, интерактивное обучение, постулаты, конструктивность обучения, мотивация, опосредование.

Abstract

In this article, we determined the need to develop the didactic culture of the future teacher of geography and divided it into meta-subject components, including personal-active, motivational-value, design (projection), technological components,

including patriotism, geographical literacy, critical thinking, we proposed to consider based on such components as strong civic position, natural-cultural literacy and other approaches.

Key words: didactics, component, methodology, pedagogical culture, reflection, interactive education, postulates, constructiveness of education, Motivation, Mediation.

Zamonaviy sharoitda pedagogika yo‘nalishdagi OTMlarda kasbiy pedagogik tayyorgarlikning umumiy holati, geografiyani o‘quv fani sifatida o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlari, motivasiya muammolari, o‘qitishning kasbiy yo‘nalishi uslubiy va metodologik hal qilishni talab qiladigan bir qator muammolarni tashkil etadi.

Bo‘lajak o‘qituvchi o‘z kasbiy mahoratining shakllantirilganligini bildiruvchi kasbiy bilim, malaka va ko‘nikmalar yigindisiga, pedagogik muomila madaniyatiga ega bo‘lishlik kasbiy-pedagogik omilkorlikning asosiy poydevori hisoblanib, o‘qituvchining kasbiga nisbatan shaxsiy tavsifnomasi hisoblanadi.

Pedagogik jarayonda refleksiya – pedagogik vaziyatda o‘zaro munosabatlarning sub‘ektiv tashkil qiluvchilarni rivojlantirish shartlari, muhit, mazmun, mohiyat, pedagogik texnologiyalarga o‘zini muvofiqlashtirish hisoblanadi. Kasbiy refleksiya – shaxsiy “meni” imkoniyatlari bilan uyg‘unlashtirish tushuniladi. Pedagogik kasbiy refleksiya esa pedagogik faoliyat xususiyatlari va shaxsiy pedagogik tajriba bilan bog‘liq refleksiyadir. O‘qituvchining kasbiy pedagogik faoliyatida refleksiya jarayonini o‘rganib, aksariyat tadqiqotchilar uning kommunikativ hamda kooperativ turlarini ustuvor hisoblaydi, aynan mazkur usullar o‘qituvchining pedagogik faoliyati va o‘quvchilar bilan muloqotida namoyon bo‘ladi.

Pedagogika yo‘nalishdagi OTMlarda kasbiy tayyorgarlik doirasida bo‘lajak geografiya fani o‘qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish darajasining modeli, mexanizmlari, texnologiyalari, shuningdek diagnostika vositalarini ishlab chiqish pedagogik voqelikni bilishni va kasbiy tayyorgarlikni ilmiy va amaliy darajalarda o‘zgartirish usullarini belgilaydigan uslubiy yondashuvlar va printsiplar to‘plamiga asoslanishi kerak.

K. Yu. Bogachev ma‘naviy yondashuvni amalga oshirishni belgilaydigan madaniyat funksiyalarini aniqladi: «qadriyat tizimlarini meros qilib olish, rivojlantirish va to‘ldirish hamda ularning doimiy yangilanishi uchun shart-sharoitlarni ta‘minlash, jamiyatda yetarli aloqalar, o‘zaro aloqalarni yaratish, insonning ijodiy o‘zini o‘zi anglashi, uning individual qobiliyatlarini aniqlash va o‘sishi uchun sharoit yaratish».

Tadqiqotimizda ushbu funksiyalarni bo'lajak geografiya fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini o'rganishimiz nuqtai nazaridan ochib berishga harakat qildik. Didaktik madaniyat jihatidan meros, bizning fikrimizcha, didaktikaning klassik kategorik xususiyatlariga tayanadi:

- o'quv fani va umuman o'quv jarayoni doirasida ta'limning maqsad va vazifalarini aniqlash;
- ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchining o'rni va rolini belgilaydigan ta'lim tamoyillarini asoslash;
- ta'lim mazmunini tanlash tamoyillarini aniqlash;
- ta'lim shakllari, usullari va vositalarini asoslash.

Shubhasiz, zamonaviy talablarga javob beradigan maqbul didaktik toifalarni izlashga yondashuv didaktikaning butun hayoti davomida ishlab chiqilgan va sezilarli salohiyatga ega bo'lgan didaktik nazariyalar va modellarga asoslangan bo'lishi kerak, garchi ular transformatsiya va funktsional yangilanishga muhtoj bo'lsa ham. Sinalgan ko'plab didaktik tushunchalar (muammoli, loyihaviy, rivojlantiruvchi ta'lim va boshqalar.) zamonaviy faol va interaktiv ta'lim texnologiyalarining asosini tashkil etadi.

Didaktikaning qadriyatlar tizimini (postulatlarini) rivojlantirish ta'limni takomillashtirishning dastlabki ta'lim paradigmasi, o'rnatilgan strategiyalari va dasturlari bilan belgilanadi. Ta'lim paradigmasi o'zgarganda ta'limning asosiy toifalarining o'zaro bog'liqligi M.A. Choshanov tomonidan taqdim etilgan, bu yerda "ta'lim falsafasi", "ta'lim nazariyasi", "ta'limni konsyruktivligi" (ta'limni loyihalash va shakllantirish) toifalarining izchil o'zaro bog'liqligi, o'qitish nazariyasi va amaliyotini rivojlantirish va yangilashni ta'minlaydigan yopiq konturini belgilaydi.

Amaliyotda tekshirilgan va tasdiqlangan, nazorat qilish, samaradorlik, o'lchash mezonlari bilan belgilanadigan yangi didaktik munosabatlar, o'quv jarayonlarini amalga oshirishning boshqa shartlariga o'tish imkoniyati ko'rib chiqilayotgan didaktik nazariyaning qadriyat tizimiga qo'shimcha qiladi. Bunday qo'shimchaga misol sifatida ta'limga uning barcha darajalarida axborot texnologiyalarini joriy etish va shunga mos ravishda didaktik tamoyillarni o'zgartirish, o'quv jarayonini uning barcha bosqichlarida loyihalash va o'qitish shakllari va vositalarini sezilarli darajada yangilash sohasida zamonaviy didaktikani qo'shish va rivojlantirish kiradi. N.Muslimov va Sh.Sharipovlar fikricha o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun ularning har biriga alohida individual yondashish lozim. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning eng muhim usullaridan biri ta'lim oluvchilarni turli darajadagi

muammoli savollar yoki topshiriqlarni yechishga jalb etish, ularning yechimlarini mustaqil izlab topishga o'rgatishdan iboratdir. Amaliyotda ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida muammoli savollar yoki topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Bo'lajak geografiya fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini yangilash shartlari rivojlanishning ikki bosqichi- geografiya fani va didaktik amaliyot bilan belgilanadi, ularning o'zaro ta'siri o'qituvchi va uning o'quvchilarining kasbiy faoliyati samaradorligiga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqishga olib keladi. O'z mamlakatining tabiatini o'rganish, tushunish, uzatish, geografik rivojlanish jarayonlarini, mamlakat tabiatining insoniyat taraqqiyotidagi o'rnini tushunish maktab doirasida beriladigan va kelajakda davlatning barqaror holati va rivojlanishini ta'minlaydigan zamonaviy ommaviy geografik ta'limning vazifasidir. Shu bilan birga, faqat ob'ektiv geografik bilimlarni taminlaydi. Shu sababli, maktablarda geografiya fani o'qituvchisining o'z o'quvchilarining mustahkam geografik bilimlarini egallashda geografiya fanini ahamiyatini namoyish etish tizimining uzatuvchisi sifatida yetakchi roli ham aniq. Madaniy qadriyatlar tizimida dunyoni idrok etishning muhim asoslarini tushunish o'quvchilarning geografik ongi va o'zini anglashini ta'minlaydi. Shunday qilib, maktab o'quvchilarining geografiya ta'limining shaxsiy va ijtimoiy jihatlarida talab qilinadigan samaradorligiga geografiya fani o'qituvchisini didaktik madaniyatining predmet va meta predmet tarkibiy qismlarini rivojlantirish orqali erishish mumkin, bu geografik va madaniy jihatlarini ochib berishni, geografik jarayonlarning rivojlanishining sabab oqibat aloqalarini, geografik bilimlarni tarjima qilishni, ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni, fuqarolik, vatanparvarlik va ijtimoiy faol fuqaroning boshqa fazilatlarini shakllantirishni ta'minlaydi.

Ma'naviy yondashuvning vazifasi sifatida o'zaro aloqalarni yaratish bo'lajak geografiya fani o'qituvchisining butun kasbiy faoliyati davomida didaktik madaniyatini rivojlantirish va rivojlantirishning uzluksiz jarayoni bilan belgilanadi. Didaktik madaniyatni uzatish, uning asoslarini shaxsiy fazilatlar prizmasi orqali shakllantirish didaktik yo'naltirilgan fanlar asosida kasbiy tayyorgarlik jarayonida amalga oshiriladi, keyinchalik pedagogik va ilmiy-pedagogik amaliyotda didaktik madaniyatni qabul qilishning turli shakllari, uni o'tkazish, ilg'or pedagogik tajribani tahlil qilish, qayta tayyorlash va boshqalar asosida to'ldirish orqali rivojlanadi.

Ijtimoiy va ijodiy o'zini o'zi anglash, madaniy yondashuvning vazifasi sifatida geografiya fani o'qituvchisining didaktik madaniyati asoslarini rivojlantirish va uning kasbiy tayyorgarligini tashkil etish shartlarini belgilaydi. Pedagogika

yoʻnalishdagi OTMlarda oʻqish davrida boʻlajak oʻqituvchining shaxsini har tomonlama shakllantirish zarur. Bunga oʻqitishning yaxlit mazmunini taqdim etish va turli xil pedagogik usullar, oʻqitish usullari va shakllaridan foydalangan holda ijodiy va kasbiy faoliyatni amalga oshirish orqali erishiladi. Ushbu yondashuvning maqsadi oʻqituvchining didaktik madaniyatini rivojlantirish va mustahkamlash hisoblanadi.

Boʻlajak geografiya fani oʻqituvchisining didaktik madaniyatini ilmiy darajada rivojlantirish shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuvga asoslangan boʻlib, u talabada "Men" obrazini rivojlantirishga va hayotda oʻz taqdirini oʻzi belgilash uchun zarur boʻlgan shaxsiy hayotiy mazmun va koʻrsatmalarni shakllantirishga qaratilgan. Pedagogika taʼlim sohasidagi ushbu yondashuvning asosiy maqsadi boʻlajak oʻqituvchi shaxsini shakllantirish va rivojlantirish uchun sharoit yaratishdir. Bunga har bir talabaning oʻziga xosligini, ularning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish orqali erishiladi.

Boʻlajak geografiya fani oʻqituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirish doirasida ushbu yondashuvni amalga oshirish quyidagi tamoyil va qoidalar asosida amalga oshiriladi:

- 1) Taʼlimga gumanistik, madaniyatga yoʻnaltirilgan va ijodiy oʻzaro aloqalar toʻplami sifatida qaraladi;
- 2) Talaba shaxsi ham obʻektiv (ijtimoiy) fazilatlarni, ham qobiliyat, motivatsiya va oʻzini oʻzi boshqarish kabi subʻektiv jihatlarni oʻz ichiga oladi;
- 3) Taʼlim jarayonida har bir talabaning boʻlajak geografiya fani oʻqituvchisi sifatida shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratib, subʻektlarning oʻzaro taʼsiriga eʼtibor qaratiladi;
- 4) Muhim jihat-bu shaxsning oʻzini oʻzi rivojlantirish mexanizmlarini, shu jumladan motivatsiyani shakllantirishni oʻz ichiga oladi.

V.V. Serikov tomonidan taklif qilingan shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim modelini hisobga olgan holda, boʻlajak geografiya fani oʻqituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirishda ushbu yondashuvning shaxsiy taʼlim darajasini taʼminlaydigan funksiyalarini quyidagicha ajratish mumkin:

Motivatsiya-bu taʼlim jarayonida ijobiy oʻzini oʻzi boshqarish va oʻz maqsadlariga erishish istagini taʼminlaydigan asosiy element.

Vositaviylik - insonning xulq-atvori tashqi dunyoning bevosita taʼsiri bilan emas, balki uning aqliy faoliyati orqali belgilanishini anglatadi. Didaktik madaniyatni rivojlantirishda vositaviylik omillari umumiy madaniyat darajasi, qobiliyatlar, shaxsiy tarkibiy qismlar va boshqa jihatlarni anglatadi.

Qarama-qarshiliklar - bu shaxsiy holat va hamkorlikdagi yangi faktlar, voqealar va bilimlar o'rtasidagi manfaatlar, qarashlar va ziddiyatlarning to'qnashuvi.

Tanqidiylik - kuzatish, mantiqiy fikrlash, talqin qilish va tahlil qilish qobiliyati, xulosalar chiqarish va baho berish qobiliyati orqali ifodalanadi. Bu shaxsning individual tabiiy, siyosiy va ijtimoiy faktlar va voqealarga munosabatini shakllantirishga imkon beradi.

Refleksiya-bu o'z fikrlari va harakatlarini o'z-o'zini kuzatish va introspektsiya qilish jarayoni bo'lib, u o'z idrok mexanizmlari, qadriyatlarini, qiziqishlari va reaksiyalari prizmasi orqali amalga oshiriladi. Refleksiyaning natijasi-idrok, qaror qabul qilish va kasbiy o'zini-o'zi aniqlash sohasidagi pozitsiyalarni qayta ko'rib chiqish hisoblanadi.

O'z-o'zini anglash-bu ma'lum bir holatda ijodiy izlanish, ijtimoiy va kasbiy sohalarida (bilimlardan qobiliyatlarga, ko'nikmalarga, kompetensiyalarga, kasbiy kompetensiya va madaniyatga) shaxsni rivojlantirish orqali dastlabki kasbiy vaziyatni o'zgartirish jarayoni hisoblanadi. O'qituvchining o'zini o'zi anglash jarayoni uning kasbiy faoliyati davomida amalga oshirilib, kasbiy va shaxsiy o'sishni ta'minlaydi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning didaktik tashkil etilishini ta'minlash uchun quyidagi jihatlarga etibor qaratish kerak.

- Subyektiv ahamiyatga ega bo'lgan o'quv materialining shaxsiy tabiati;
- Vazifalarni diferensatsiyasida namoyon bo'ladigan talabaning rivojlanish darajasi va qobiliyatlarini hisobga olish;
- Ta'lim jarayonida mustaqillikni rag'batlantirish;
- O'quv faoliyati uchun hissiy motivatsiya;
- Talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish;
- O'quv jarayonida o'z-o'zini refleksiya qilish faollashtirish.

Ma'lum bir fan va pedagogika fanining asoslari haqidagi bilimlar ko'nikma va malakalarni rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish qobiliyati va motivatsiyasi orqali ushbu nazariy bilimlar kasbiy kompetensiya mazmunini shakllantiradi.. Ma'naviy va kasbiy qadriyatlarining shakllangan tizimi o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini, shu jumladan didaktik madaniyatni amaliyotga tatbiq etishni taminlaydi. Ushbu ketma-ketlikning samaradorligi ta'lim sifatiga, shuningdek, pedagogika fanini rivojlanishining yangi bosqichida o'qituvchi tomonidan pedagogik qadriyat uzatish va qayta ko'rib chiqish qobiliyatiga bog'liq.

Shunday qilib, bo'lajak geografiya fani o'qituvchisining didaktik madaniyatining asoslari kasbiy tayyorgarlik jarayonida zarur kompetensiyalarni rivojlantirish asosida shakllanadi va takomillashadi. Bunga pedagogika va geografiya fanining me'yorlari va talablarini o'zlashtirish, pedagogik faoliyat usullari va texnologiyalarini o'zlashtirish, shuningdek, pedagogikaning ijtimoiy qadriyatlari, tarixiy merosi va qadriyatlari tizimini joriy etish kiradi. Didaktik madaniyatning ushbu asoslari bo'lajak geografiya fani o'qituvchisining amaliy faoliyatida rivojlantiriladi va qo'llaniladi.

G.I.Gaisinaning ta'kidlashicha, kasbiy-pedagogik madaniyatni rivojlantirish bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi: adaptiv, reproduktiv, reproduktiv-ijodiy va ijodiy. Ushbu bosqichlarning har biri kasbiy kompetensiyalarning rivojlanishiga mos keladi va mutaxassisning shakllanishini va uning ongini belgilaydi. Bo'lajak geografiya fani o'qituvchisini kasbiy tayyorlashda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni qo'llash olingan bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llashga yo'naltirishni ta'minlaydi.

O'qitishning kasbiy yo'nalishini amalga oshirishga yordam beradigan pedagogik vositalar o'qitish mazmunining elementlari, shuningdek o'qitish usullari, texnikasi va shakllarining ayrim tarkibiy qismlari ekanligini ta'kidlagan M.I. Maxmutov kontsepsiyasiga asoslanib, biz kasbiy yo'naltirilgan o'qitish tarkibini kiritish degan xulosaga keldik .

Shunday qilib, bo'lajak geografiya fani o'qituvchisining didaktik madaniyatini rivojlantirishda ushbu yondashuvlarni tanlash zamonaviy kasbiy ta'limda insonparvarlik va madaniyat g'oyalariga asoslanadi. Biz belgilagan ushbu uslubiy tamoyillarning umumiyliigi bo'lajak geografiya fani o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi jarayonida didaktik madaniyatini rivojlantirishning mazmuni, shartlari, shakllari va usullarini aniqlab beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-2909-sonli «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori, Toshkent sh., 2017 yil 20 aprel
2. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2022 yil, 6-son,70-modda.

3. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017yil, 6-son,70-modda.

4. Jurayev B.N Pedagogik va psixologik fanlarni o‘qitish metodikasi.Buxoro.2022.

5. Ataeva N. va b.q. Umumiy pedagogika. Darslik. – T., 2013. – 928 b.

6. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti.: Dis. ... ped.fan.dok. – T., 2007. – 305 b.

